

TVÅ JUBILEUMSUTSTÄLLNINGAR I STOCKHOLMS LÄN

Under år 1947 kunde två uppländska städer, nämligen Vaxholm och Norrtälje, fira jubileum. Vaxholm blev 300 år och Norrtälje 325 år. Samtidigt fyllde Norrtälje Fabriks- och Hantverksförening 100 år och denna händelse gav staden anledning att framträda med en utställning. Även Vaxholm celebrerade sina tre sekler med en utställning, som blev särskilt lockande genom att den hölls inom den gamla fästningen, som nu för första gången blev tillgänglig för allmänheten.

VAXHOLM 300 ÅR

Vaxholms utställning invigdes av kronprinsen 25 juli. Utställningsområde var den gamla fästningen, som 1948 fyller 400 år. Den nuvarande borgen kom visserligen till först år 1863, men det vaktorn, som Gustav Vasa 1548 lät anlägga här, är ursprunget till

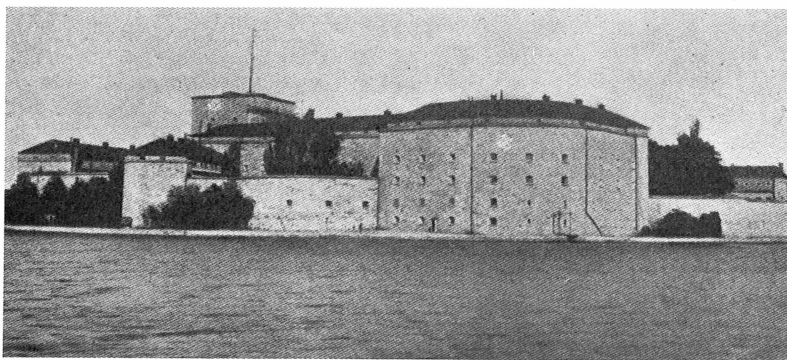

Bild 1. Vaxholms fästning, utställningslokal.

Bild 2. Från Vaxholmsutställningens öppnande på fästningsgården.

fästningen. Denna öppnade nu för första gången på fyra sekel sina portar för allmänheten.

Som sig bör i en gammal garnisonsstad upptog en återblick på stadens militära historia en god och uppmärksam plats på utställningen. Skaparen av denna avdelning var överste Allan Cyrus, som också med anledning av jubileet av trycket utgivit resultatet av sina omfattande forskningar i Vaxholms fästnings historia. På den militära utställningen fanns de viktigare dokumenten ur denna historia, kartmaterial, belysande fästningens utveckling samt krigshistoriska föremål, såsom vapen, uniformer m. m. Den stora attraktionen var en miniatyr av Edelerantz' optiska telegraf från kriget 1808—1809. En god inblick i modernt kustartilleriförsvar gavs likaledes.

Fisket och sjöfarten belystes av kartor, fotomontage och siffror. Man kunde bl. a. utläsa att vår utrikeshandel 1946 rörde sig kring 6 miljarder, varav 99 procent sjöhandel. Vidare fick man veta att sjöfarten längs Sveriges kuster befordrade varor vägande 10,000,000 ton, motsvarande 555,555 järnvägs-laster om 18 ton eller mera än 3,300,000 billaster om tre ton.

Den gamla kommandantbostaden med dess åtta rum i fil utgjorde en tilltalande ram kring det som visades av gammal och ny handslöjd från Vaxholm och från socknarna omkring, kompletterat med

Bild 3. Kyrkliga utställningen: Medeltida skulptur.

textilier, keramik, metallslöjd och korgarbeten från Stockholms läns och stads hemslöjdsförening, möbler från Carl Malmsten m. m. Det var fru Ingrid Wickman i Stockholms läns och stads hemslöjdsförening som ordnat denna avdelning. Först mötte man ett modernt standardkök, som tillkommit genom samverkan av Egnahemsstyrelsens, Domänstyrelsens och Lantbruksförbundets arkitekter och som kommer att vidare provas av Hemmens Forskningsinstitut. Det bygger på principen att man skall kunna köpa olika delar allt efter behov och utrymme, alltså ett, resp. två skafferiskåp o. s. v. Moderna textilier utställdes av de unga textilkonstnärinnorna fru Ann-Mari Elvius och fru Ulla Percy, som komponerat mattor, möbeltyger, broderier m. m. I det rum, där man visade vävnader och broderier från gamla tider, stannade man gärna inför ett praktfullt brudtäckte från Rydboholm, broderat med schattersöm och som ägs av friherinnan Lilly von Essen, samt en dopklänning från 1600-talet, som tillhört Stureätten. Slott och herrgårdar i trakten hade lämnat ut

Bild 4. Votivskepp, Kyrkliga utställningen.

släktreliker. I en monter med damast utställdes sidenskimrande duktyg, som tillhört Fredrik I:s mätress, Hedvig Ulrika Taube. Här fanns både svenskt och utländskt damasttyg, bl. a. från Vadstena samt vidare hemvävd damast från skärgårdssocknarna. Gårdarna i trakten ställde ut vacker prydnads- och nyttslöjd.

En särskild konstutställning fanns också, där tecknaren Eric Norström presiderade som värd. Centralfiguren på konstutställningen var vaxholmaren J. A. G. Ace.

Kruttornet i Vaxholms kastell hade förvandlats till kapell och lokal för den kyrkliga utställningen, som man kallat »Skärgårdens kyrka i konst, kultur och gärning». Det var kyrkoherde Hugo Löwing, Vaxholm, som från femton skärgårdsförsamlingar samlat ihop dessa dyrgrisar. Kontrasten mellan de små fattiga församlingarna i ytterskärgården och de stora rika, som gynnats av stormaktstidens donatorer var påfallande. I det ena fallet är det ofta tenn i stället för silver, i det andra är det krigsbyten och adliga vapen. Det Oxenstiernska Tyresö, det Braheska Östra Ryd samt Värmdö och Österåker har varit bland de större bidragsgivarna. Från Östra Ryd kom bl. a. utställningens äldsta kalk, som är från

1200-talet och av tyskt ursprung, samt en enkel och vacker vinflaska, slät och fyrsidig, från 1630, och med Brahes och Gyllenstiernas vapen. Mästernamnen från vårt silversmides storhetstid, Henning Petri, Petter Bernegau och Killian Kelson säger något om vad som fanns i de upplysta silvermontrarna. Bland skulpturen märktes lybeckaren Henning von der Heides madonna från Tyresö, nu i Statens historiska museum, av samma skola som S:t Göran i Storkyrkan. Måleriet hade utställningens verkliga sevärdheter från en något senare tid i de kända Cranach-bilderna från Östra Ryd av Luther och Melancthon. Ett konsthantverkligt föremål av hos oss ganska sällsynt slag var den sengotiska, antagligen tyska, malmkronan i Värmdö.

När utställningen öppnades ringde två ålderdomliga klockor ut över fästningen och den 300-åriga staden. Klockorna, som förts till Vaxholm och placerats i en för ändamålet särskilt uppbyggd klockstapel av sörmlandsmodell, har sin särskilda historia. De har nämligen ringt i Värmdö tillsammans förr — för 300 år sedan, men sedan har deras vägar skilts. Den ena klockan kom till skäret Hårsten, där den brukades på 1600-talet och fördes 1678 till Möja kapell, där den bjuder till gudstjänst än i dag. Den andra däremot blev, även den på 1600-talet, vällingklocka på Norrnäs gård, där den sedan dess kallat till arbete. Nu hade alltså de båda klockorna med sin över 300-åriga arbetsdag förenats för att ljuda över Vaxholmsutställningen.

NORRTÄLJE 325 ÅR

Norrtälje stad, som 1947 blev 325 år, har också haft utställning, men inte i första hand av denna anledning utan på grund av Norrtälje fabriks- och hantverksförenings hundraårsjubileum. Utställningen, som var öppen 5—20 juli, hade som motto »Till arbetets ära» och gav en allsidig bild av Roslagens näringsliv under en växlingsrik utveckling, från äldre tiders mera primitiva arbetsförhållanden till det moderna samhällets pulserande liv med handel och hantverk, samfärdsel och industri som förnämsta kraftkällor. Utställningsområdet kring Roslagsplan var inte stort, men man hade gått efter principen »litet men gott», och man kan säga att bestyrelsens ordförande skraddarmästare Emil Petterson och utställningskommisarien folkskollärare Einar Rambert och deras talrika medhjälpare hade lyckats väl.

Glimtar ur Norrtälje stads historia gav läroverksadjunkt P. M. Lijnsing i koncentrerad form genom en expo i samrealskolans bottenvåning. I kronologisk ordning beskrevs samhällets öden »från för-

Bild 5. Läroverksadjunkt P. M. Lijsing (t. h.) demonstrerar Norrtäljeutställningens kulturhistoriska avdelning.

historisk skymning» fram till våra dagar. Inför gravfynden, som gjordes 1937 vid Gullbacken, Kvisthamrabornas forntida gravfält, flyttades man tillbaka till 900-talet e. Kr. Från tiden strax därefter är Norrtäljes enda — numera försvunna — medeltida gravsten, som fanns på utställningen i en kopia av Hj. Anjou efter Rehzeliis teckning. Hela medeltiden tillhörde Tälje by Frötuna socken; några glimtar gavs från den katolska tiden. Privilegiebrevet från stadens grundande 1622 fanns att beskåda i en monter; från denna tid börja källorna till stadens historia att flöda ymnigare. Efter ryssbranden 1719 skulle staden återuppbyggas, och på 1722 års gaturegleringskarta i original kunde man se hur man tänkte bebygga tomterna. Karakteristiskt för 1600- och 1700-talets Norrtälje var dess gevärsfaktori, anlagt 1620. Ett flertal gevär, föremål, kartor och handlingar erinrade om faktoriet. Från 1800-talet blir minnena allt rikligare: 1813 års stadskarta i original, 1825 års markegångstaxa, Norrtälje sparbanks första årsberättelse 1861, Norrtälje tidningsväsendes uppkomst och utveckling, hamnens tillkomst. Norrtälje borgerskap, skarpskyttar, musikliv och folkskollärare belystes med bilder, skrifter och föremål. Av badinrättningens tillkomst

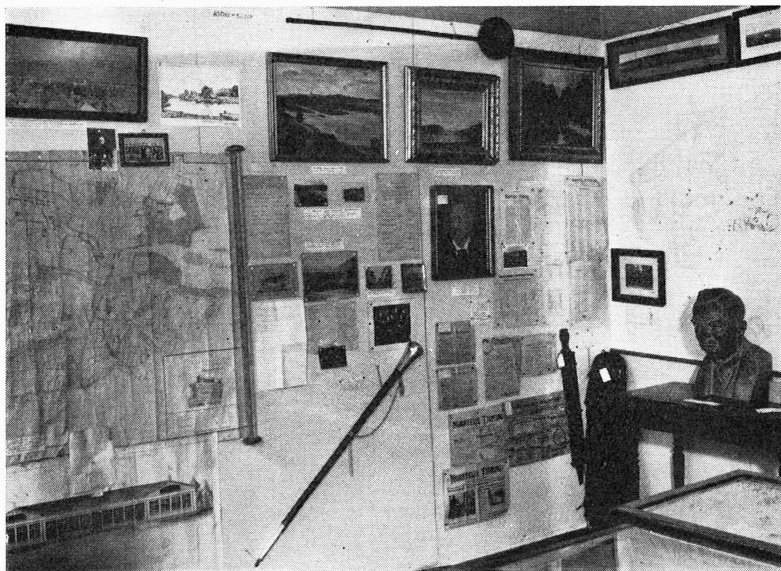

Bild 6. Från Norrtäljeställningens kulturhistoriska avdelning.

1844 fanns ritningar och bilder, liksom från järnvägens tillkomst 1884, en stor händelse i Norrtälje stads liv. En tablå över stadsbudgeten gav upplysningar om takten i utvecklingen under de senaste decennierna; för hundra år sedan uppgick stadens inkomster till 2,000 kronor; i dag är de över 2,000,000 kronor.

Möbler, bokbinderiarbeten, verktyg och elektriska artiklar visades av skilda norrtäljefirmor i samrealskolans hörsal, liksom många andra förnämliga prov på roslagsbornas hantverksskicklighet. I gymnastiksalen hade de arbetande verkstäderna sina platser. En särskild avdelning upptogs av en hantverkshistorisk utställning, som arrangerats av köpman Torsten Nordström. Den gav en talande bild av den hantverksskicklighet, som frodats i staden i svunnen tid; framför allt hade silverpjäser, förfärdigade i Norrtälje, fått en framträdande plats.

Här, liksom i Vaxholm, ingick i utställningen en exposition av kvinnlig slöjd, som anordnats av Stockholms läns och stads hemslöjdsförening med fru Ingrid Wickman som drivande kraft.

Vid utställningens invigning 5 juli hölls högtidstalet av landshövding Levinson, och skalden Einar Malm läste en för tillfället av honom själv författad prolog.